

TERMINOLOGIA EXAMINATĂ DIN PERSPECTIVA CÂMPULUI CONCEPTUAL

*Olga Cosovan, conf. univ., dr.,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău*

EXAMINING TERMINOLOGY FROM A CONCEPTUAL FIELD PERSPECTIVE

*Olga Cosovan, PhD, Assoc. Prof.,
“Ion Creanga” State Pedagogical University of Chisinau,
ORCID 0000-0003-0595-1705
olga.cosovan@gmail.com*

CZU: 37.091.214: 81’276.6

DOI: 10.46727/c.v3.24-25-03-2023.p35-40

Abstract. Vocabulary research based on various fields’ perspective creates contexts for the exploration of relationships between words. It is these relationships that condition the memorising and actualisation of thousands of words from every speaker’s vocabulary. The conceptual field is special due to its diffuse structure, which includes words from various notional fields and different parts of speech. The whole inventory of terminology that a person accumulates through their lifetime takes the shape of an enormous conceptual field, which is permanently open for new additions via education, professional experience, and social and daily life events. The gymnasium-level National Curriculum expects the students to assimilate about 2000 terms from the scientific domains pertaining to various school subjects. To these we must add a series of transdisciplinary terms, verbs that describe cognitive and technological processes, the products resulting from these, as well as a number of proper nouns placed at the periphery of the field. It is crucial to ensure that the speaker (first of all, the student) perceives the newly assimilated vocabulary unit as a term and places it in the conceptual field of the relevant terminology, relating it to other elements of the given scientific domain, as well as elements from other domains, if the terms possess common structural elements. It is also important that he develops an efficient strategy for the augmentation of terminological vocabulary.

Keywords: lexical field, conceptual field, term, lexicon, science.

În procesul complex de alfabetizare terminologică a elevilor, asimilarea termenilor iese în prim-plan și impune aplicarea unor strategii de durată, gândite și operate transdisciplinar. Totodată, doar cunoașterea unui inventar de termeni nu poate fi egalată cu alfabetizarea terminologică, pentru că fiecare termen își reclamă contextul specific de utilizare, antrenează regulile de marcare și rostire (un fel de paradigmatică), dar și norme de combinatorică lexicală (sintagmatică), valorifică stilul științific în varianta lui didactică. Finalitatea procesului de alfabetizare terminologică presupune perceperea unui cuvânt drept termen, raportarea lui la un domeniu științific sau, eventual, la mai multe domenii, precum și utilizarea adecvată în varii contexte de comunicare orală și scrisă, ceea ce trebuie să modeleze o anumită atitudine față de termeni per ansamblu. Așa cum, în viziunea vorbitorului școlarizat, există categoria de arhaism, neologism, regionalism, așa se segmentează (segregă?) lexicul terminologic, pe care elevul îl percepe prin raportare la una sau mai multe discipline de studiu. Chiar dacă nu poate defini orice termen din cei stipulați de curriculum, el îl percepe ca termen și îl tratează ca atare: *troheu*, *dactil* și *iamb* impun un context de teorie literară, *logaritm*, *axe de coordonate*, *sinus*, *isoscel* se raportează la matematică, *echilibru mecanic*, *echilibru termic*, *fisiune* etc. – la fizică. Pentru că terminologia diferitelor domenii științifice intră în viața omului contemporan nu numai prin studiile formale, ci și prin activități de educație informală și nonformală, fiind inerentă învățării pe tot parcursul vieții, exactitatea cu care se va utiliza lexemul-termen este crucială. În același timp, acceptând

aparitia unor sensuri noi, legalizate prin sursele lexicografice sau ocazionale, admitem această perspectivă și pentru termeni. Datorită cunoașterii unui termen de o parte semnificativă a vorbitorilor unei limbi, dar și datorită circulației cuvântului respectiv, termeni din matematică, biologie, istorie etc. valorifică unele sensuri figurate: *ecuație, algoritm, paradigmă, cronologie* etc.

În obiectivul profesorilor, trebuie să apară:

- Explicarea termenilor stipulați de curriculum, acolo unde aceștia sunt nominalizați explicit, sau deducerea termenilor adiacenți studierii unui anume conținut.
- Înțelegerea sensului, a structurii și a relațiilor cu alți termeni, transferurile semantice în diacronie, precum și modul de înscriere, abreviere, marcare pe scheme etc.
- Utilizarea termenilor în contexte științifice adecvate, conform domeniului sau valorificând o relație interdisciplinară.
- Încadrarea în contextul extins al terminologiei: indiferent de domeniu, termenul este perceput ca atare, chiar dacă elevul/vorbitorul nu poate actualiza și o definiție pentru acesta.
- Evaluarea/perceperea proceselor semantice în care se încadrează unii termeni.
- Asimilarea și promovarea unui model propriu de lucru cu termenii.

Or, alfabetizarea terminologică se soldează cu prezența, în vocabularul persoanei, a unui câmp conceptual al științei. Cercetarea lexicului din perspectiva câmpurilor creează contexte de valorificare a relațiilor dintre cuvinte. Câmpul noțional, semantic, derivativ, asociativ și conceptual încadrează unitățile de vocabular (inclusiv termenii) în diverse structuri „campestre”. Câmpul lexical (noțional) reia, într-o oarecare măsură, taxonomii și clasificări uzuale. Este însă greu să ne imaginăm o persoană reală, elev sau adult, care cunoaște și utilizează toate cuvintele unui câmp noțional, fie vorba de specii de plante sau animale, culori și nuanțe, preparate culinare sau piese vestimentare. Aceste câmpuri au la periferie unități cu circulație limitată în timp și spațiu, cu frecvență redusă deseori. Câmpurile lexicele (noționale) ale termenilor dintr-un domeniu includ denumirile elementelor care constituie sistemele cercetate de știința respectivă. Astfel, toate denumirile speciilor de plante și animale vor intra în câmpurile **flora** și **fauna**, urmând organizarea riguroasă a clasificărilor din regn. Câmpul **elemente chimice** va relua clasificarea din sistemul periodic (metale, nemetale, halogeni, gaze inerte etc.), iar **figurile de stil** se vor organiza într-un câmp lexical în baza unor principii științifice clare.

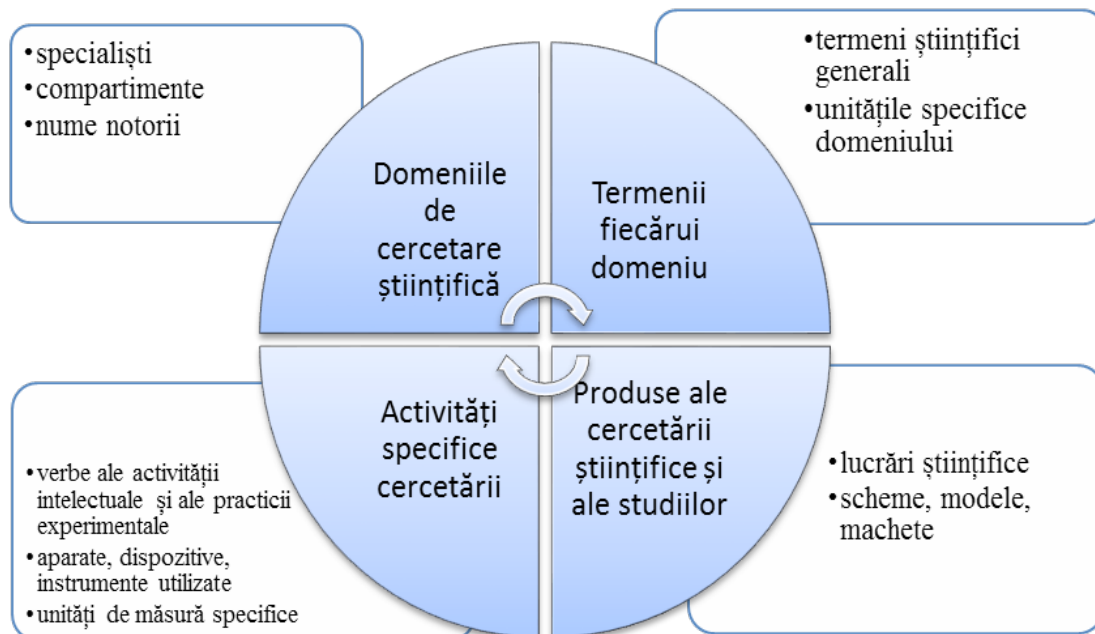
Câmpul semantic este mai puțin relevant în acest sens, pentru că sinonimia termenilor, chiar dacă se atestă sporadic, este mai curând o abatere decât normă. Cu toate acestea, concurența a doi termeni pentru aceeași noțiune există, uneori fiind vorba despre concurența termenilor în timp, alteori concurează denumirile de origini diferite. Înțelegând că termenul trebuie să fie monosemantic și exact, elevul trebuie să afle în procesul studiilor de această sinonimie ocazională: *kaliu/potasiu*; *articol posesiv/articol genitival*; *conversiune/conversie*; *rădăcină/radical*; *de timp/temporal*; *de mod/modal*; *accent logic/accent sintactic* etc. Limbajul uzual oferă alt fel de sinonimie (pentru denumirile speciilor de plante și animale, de exemplu, mai rar, pentru elementele chimice), când termenul științific are numeroase echivalente regionale, dar și o denumire oficială în limba latină. Conform dicționarului de sinonime, **PĂPĂDIE** are următoarele echivalente: (*BOT.*; *Taraxacum officinale*) (*reg.*) *buhă, cicloare, creștățea, lăptucă, lilicea, mătă, papalungă, pilug, turci, floarea-broaștei, floarea-găinii, floarea-mălaiului, floarea-sorului, floarea-turcului, flori-galbene (pl.), gălbinele-grase (pl.), gușa-găinii, ouăle-găinilor (pl.), papa-găinii, părăsita-găinilor, pui-de-gâscă*. [Sursa: Dicționarul de sinonime, 1982, dextonline.ro]

Câmpul derivativ devine valoros pentru etimologizare, iar uneori e rațional să vorbim chiar despre un câmp etimologic extins. Este bine dacă, la un moment, elevul va observa conexiunea derivativă între termenii care provin din același radical sau care au, în linii mari, aceeași structură, cum ar fi denumirile cazurilor, ale modurilor personale ale verbului sau ale gradelor

de comparație; ale familiilor de plante sau animale. Legătura etimologică între diferiți termeni care au în structura lor elementul grecesc *meta* (element de compunere însemnând „după” sau exprimând ideea de transformare, de schimbare, folosit la formarea unor substantive și a unor adjective), odată observată, va fi regăsită în metaforă, metonimie, metabolism, metamorfoză, precum și cuvintele înrudite (metaforic, metabolic, metamorfic). Or, ideea de „transfer, transformare, trecere” se va redescoperi ulterior și în alți termeni cu același element în structură: metabolă, metabisulfid, metaaldehidă, metaartă, metatalamus, metataxă etc., etc. [A se vedea, în acest sens, 5].

Câmpul conceptual apare în limbă mult mai amplu, mai larg decât câmpul noțional, semantic sau derivativ și include unități de vocabular din diferite clase morfologice, unite prin asocieri logice evidente. „Câmpurile lexicale, într-o interpretare mai largă, desemnează arii în interiorul unui câmp conceptual, deci, un câmp conceptual este structurat prin diferite câmpuri lexicale în istoria unei limbi.” [1, p.102] Câmpul conceptual este specific prin structura sa difuză, care include cuvinte din diferite câmpuri noționale și diferite părți de vorbire. Acestea se construiesc pe varii domenii de activitate și nu se limitează la o singură parte de vorbire.

Termenii pe care elevul îi asimilează în perioada studiilor gimnaziale, stipulați prin documentele curriculare sau deduși din conținuturile recomandate, sunt circa 2000 [4]. Câmpul conceptual **știință** este mult mai amplu, dat fiind că el integrează nu numai termenii propriu-ziși, ci și alte unități lexicale subordonate ideii de știință, unități lexicale ce apar frecvent în textul științific. Dacă ne propunem să prezentăm acest câmp conceptual, structura lui ar trebui să includă:

a) Domeniile de cercetare științifică, în linii mari, se vor regăsi în vocabularul elevului ca denumiri ale materiilor școlare sau ale compartimentelor lor; fizica – dinamica – acustica – optica – termodinamica; lingvistică (limba română) – morfosintaxa – morfologia – sintaxa – lexicologia; matematica – algebra – geometria etc. Sunt termenii care compartimentează conținuturile curriculare și manualele școlare. Aceste unități de vocabular, urmate de subiecte, probleme, informații, sarcini didactice fixează o relație mereu în evoluție între lumea reală și cercetarea științifică. Tot aici se înscriu cuvintele care numesc specialiști în varii domenii: chimist, fizician, matematician, istoric, lingvist, muzicolog etc., unele denumiri din seria dată fiind formate ca îmbinări:

istoric al artei, critic literar. La acestea se adaugă un inventar extins de nume proprii, relevante sau chiar simbolice pentru domeniu. Acestea se află la limita câmpurilor noționale, sunt descifrate/prezentate de enciclopedii, dicționare speciale, dar cunoașterea și utilizarea lor frecventă le apropie de substantivele comune. Este vorba despre nume de personalități marcante în domeniu, inventatori și descoperitori ai legilor, formulelor, substanțelor etc.: Arhimede, Euclid, Newton, Ohm, Pascal, Coulomb, Magellan, Columb etc. Studiul literaturii, educația muzicală și educația plastică, într-o oarecare măsură, subiectele de istorie pun în circulație nume de autori (scriitori, compozitori, interpreți, artiști plastici) și opere de artă, raportate la contexte temporale și geografice, curente literare sau artistice: Mihai Eminescu, Ion Creangă, Liviu Rebreanu, Marin Preda, Nichita Stănescu, Grigore Vieru etc., etc. Acest segment al câmpului conceptual unește două structuri esențiale ale cunoașterii: cum poate fi studiată realitatea care ne înconjoară (care sunt domeniile de cercetare și cunoaștere actualmente) și care sunt performanțele cercetării sau ale creației.

- b) Termenii fiecărui domeniu sunt tratați ca partea esențială a câmpului conceptual respectiv, iar asimilarea lor este un proces care începe odată cu studiile și nu se mai încheie, atâta timp cât continuăm să învățăm ceva. Poate fi vorba de formare profesională, formare continuă, dar și de interese științifice care nu sunt legate de activitatea de muncă. Acest segment al câmpului conceptual reia organizarea sistemică a științelor moderne și o multiplică prin seriile de termeni corespunzătoare domeniului dat. În variantă ideală, elevul, iar apoi și adultul trebuie nu doar să cunoască termenii lingvistici, de teorie literară, chimie, biologie, fizică, matematică, geografie, istorie etc., ci și să le atribuie locul cuvenit în „memoria operațională”.

Esențial este ca vorbitorul (elevul în primul rând) să perceapă unitatea asimilată ca una terminologică și s-o plaseze în câmpul conceptual al terminologiei în corelație cu alte elemente ale domeniului științific, cu elementele altor domenii, dacă termenii au elemente structurale comune, și să aibă o strategie eficientă de completare a vocabularului terminologic. Suplimentar, fiecare termen antrenează și modalități specifice de marcare, subliniere, calcul, exprimare în unități de măsură etc. Astfel, pentru aria curriculară „limbă și comunicare” sunt relevante convențiile precum sublinierea părților de propoziție, marcarea structurii derivative a cuvântului, a accentului, abrevierile utilizate pentru categoriile gramaticale sau tipurile de propoziții; cifrele/numerele prin care sunt prezentate cuvintele omonime sau sensurile unui cuvânt polisemantic; propozițiile delimitate în cadrul frazei; schemele pentru delimitarea piciorului de vers, a tipului de rimă sau a structurilor de frază etc. Chimia, fizica, matematica își construiesc sistemele proprii de simboluri, semne convenționale, formule, cifre de anumite dimensiuni, paranteze de diferite tipuri, sistemele de unități de măsură și de marcare a acestora: km/h , m^2 , m^3 , $\sin\beta$ etc., fiecare având interpretarea verbală consacrată în comunicarea orală. Ca în cazul domeniilor, câmpul conceptual se completează, pe acest segment, prin serii de nume proprii similari termenilor. Studiul geografiei și al istoriei reclamă cunoașterea altor serii de nume proprii, prin care sunt desemnate epocile, evenimentele, personalitățile, entitățile istorice. Nu este vorba doar de numele de monarhi sau conducători de oști, ci și de denumirile țărilor, ale regiunilor sau orașelor (*Mesopotamia, Persia, Iran, Prusia, Germania, Constantinopol, Istanbul* etc.), care merită o interpretare similară cu cea pe care o dorim în raport cu termenii. Obiectivele geografice (râuri, insule, mări, oceane, lacuri, capuri, țări și zone geografice) chiar sunt prevăzute de conținuturile curriculare pentru continentul Africa: „Obiective geografice: Extremități: c. Blanc, c. Acelor, c. Verde, c. Guardafui. Insule: Madagascar. Peninsule: Somalia. Golfuri: Guineei. Strâmtoni: Mozambic. Munți: Atlas, Capului, Scorpiei. Vulcani: Kenya, Camerun. Podișuri: Etiopiei, Africii

de Est. Câmpii și depresiuni: Mozambic, Kalahari, Congo, Ciad. Râuri: Congo, Niger, Zambezi, Orange, Limpopo. Lacuri: Tanganyika, Victoria, Ciad. Canaluri: Suez” [3, p.17].

În legătură cu funcționarea pluri-, inter- și transdisciplinară a termenilor, menționăm că aceasta scoate în evidență conexiuni între materii, dar și sensuri specifice domeniilor aparte. Termenul **procent** se conturează ca atare în matematică, dar are același sens (și se calculează la fel!) în fizică, chimie, științe socioumane, economie etc. „„Unii termeni au o accepție destul de extensibilă și aplicabilă în diferite domenii, fără a suferi ajustări semantice, dar anume prin aceasta și este transdisciplinar, ține mai mult de procesul de abordare, codificare, gândire, prezentare a obiectului supus analizei sau studiului.” [2, p.33] În structura câmpului conceptual prezentat, există o serie de termeni transdisciplinari, valorificați în varii contexte și domenii, dar niciodată definiți în studiile gimnaziale: *sistem, structură, element, unitate, fenomen, factor, tip, formă* etc. Dacă ne-am propune să extragem din conținuturile curriculare, manuale și auxiliare didactice tot setul de îmbinări care se construiesc cu aceste unități și au valoare de termeni, am acumula serii impunătoare din zeci de exemple: sistem fonetic, sistem de personaje, sistem solar, sistem al elementelor chimice.

- c) Activitățile specifice cercetării completează un alt segment al câmpului conceptual dat. În lipsa acestor serii, imaginea ar fi unilaterală. În prima linie ies verbele activității intelectuale și ale practicii experimentale, precum și derivatele substantivale, care numesc, la fel, procesele și operațiile. Putem observa în cadrul studiilor, în trama educațională a elevilor, cum apar tot mai vizibil verbele taxonomiei lui Bloom. Or, fiecare dintre acestea presupune o anumită operație, iar unele mizează pe aplicarea unor algoritmi, ajustați la specificul disciplinei. Dacă pentru verbe de maximă ocurență din această taxonomie este clar ce trebuie făcut (*citește – numește – scrie – copiază – povestește - subliniază*), altele impun scindarea operațiilor intelectuale în pași mici: *listează, compară, discriminează, estimează, transformă* etc. sau ajustare la domeniu: *măsoară, calculează, restructurează*. La verbele sus-menționate se adaugă diverse aparate, dispozitive, instrumente utilizate în procesul studiilor. Dotarea laboratoarelor de chimie, fizică, educație tehnologică presupune ca elevul să cunoască denumirile aparatelor, vaselor specifice, instrumentelor, de la instrumentele elementare de măsurat – *metru, ampermetru, ohmmetru*, cu unitățile de măsură respective și modul de marcare a lor: *cm, m, l, volt, watt, ohm, a* – la eprubete, vase de laborator, machete, mai nou – programe și aplicații.
- d) Produsele cercetării științifice și ale studiilor, poate mai puțin vizibile decât precedentele 3 segmente ale câmpului conceptual, includ o tipologie de lucrări științifice despre care elevul află, pe care este îndemnat, în clasele liceale cel puțin, să le studieze, să le cunoască, iar unele urmează să le producă, respectând cerințele specifice. Acestea apar treptat în vocabularul activ al elevului și se completează cu produse ale activității didactice: *rezumatul, comentariul, compoziția, posterul, colajul, prezentarea, eseul, referatul, articolul, dicționarul, enciclopedia, ierbarul, insectarul, harta, schemele, modelele, machetele* sunt doar dintre lucrările vizate. Evident, elevul asimilează pe băncile școlii doar începutul fiecărei serii, iar completarea se va face ulterior prin alte studii, contacte, interese și necesități.

Anume aceste relații condiționează memorarea și actualizarea a mii de cuvinte din vocabularul oricărui vorbitor. Întreg inventarul de termeni, pe care îi asimilează o persoană pe durata vieții, se constituie într-un enorm câmp conceptual, mereu deschis pentru completare prin studii, experiențe profesionale, sociale și de viață cotidiană.

BIBLIOGRAFIE

1. BIDU-VRÂNCEANU, A., CĂLĂRAȘU, Cristina et all. Dicționar de științe ale limbii. Ed. Nemira, 2001. ISBN973-569-460-3.
2. COSOVAN, O.; CARTALEANU, T.; ZGARDAN-CRUDU, A.; BOZ, O. *Abordarea inter- și transdisciplinară a lexicului terminologic*. Chișinău, 2020. ISBN 978-9975-3488-6-7.
3. GEOGRAFIE: Curriculum național : Clasele 5-9 : Curriculum disciplinar : Ghid de implementare / Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova; coordonatori: Angela Cutasevici, Valentin Crudu, Corina Lungu ; grupul de lucru: Elena Beregoi (coordonator) [et al.]. – Chișinău : Lyceum, 2020. ISBN 978-9975-3437-0-1.
4. Proiectul ”Alfabetizarea terminologică a elevilor de gimnaziu” : Glosar de termeni pentru treapta gimnazială: Auxiliar didactic/Olga Cosovan, Tatiana Cartaleanu, Aliona Zgardan-Crudu, Olga Boz. – Chișinău: S. n., 2022 (CEP UPSC). – 577 p. ISBN 978-9975-46-668-4.
5. ROLLAND, JEAN-CLAUDE *Les grandes familles des mots*, 2e édition, 2012. ISBN-13]: 978-1471046285.